

Наталя БАРАБАШ
(Кривий Ріг)

Родом із Ніжина: Євстафій Станевич

Перша чверть XIX ст. в Російській імперії ознаменувалася політичною боротьбою в духовній сфері між лібералами та консерваторами. Одним із найбільш яскравих представників консервативної течії був Євстафій Іванович Станевич, який неодноразово в цей період опинявся у центрі літературної й релігійно-політичної боротьби.

Інтерес до постаті Євстафія Станевича та його творчості виявляли ще його сучасники. Проте, на сьогодні маємо діаметрально протилежні оцінки його діяльності – через приналежність до архаїстів і дружні стосунки з О.С. Шишковим. Так, М.Т. Каченовський і О.Ф. Восейков у своїх критичних статтях на початку XIX ст., навіть, виходили за межу пристойності в оцінці прозових і поетичних творів Євстафія Івановича [1]. У сучасній історіографії наявні два спеціальні біографічні дослідження (з часовим розбігом понад 100 років), у яких ґрунтовно досліджується життя і творчість Є.І. Станевича [2]. Ім'я цього письменника та поета внесене до більшості дореволюційних довідникових видань, згадується також у літературно-довідникових радянських збірках. У 2006 р. в Сумах О.І. Скоробогатською була захищена дисертація, в одному з підрозділів якого не лише подається інформація біографічного характеру, але й визначені виховні цінності у педагогічному світобаченні Є.І. Станевича [3]. Але нині біографія письменника й поета потребує уточнення, прояснення його ролі в достатньо буремних подіях суспільного життя Російської імперії.

Євстафій Іванович народився в 1775 р. у м. Ніжин у грецькій купецькій родині Станевичів [4], чоловіки якої займалися реалізацією, здебільшого, тканин [5]. Його батьки Іван Євстафійович і Ганна Григорівна (за даними 1782 р.), крім Євстафія, мали 2 синів і 4 дочок [6]. До речі, в іменах дітей, особливо хлопців, у цій родині простежується певна традиція: батько – Іван Євстафійович, старший син – Іван (11 років), другий син – Євстафій. У деяких довідникових виданнях зазначається, що в 15 років Євстафій Станевич залишився сиротою без будь-яких засобів для існування [7]. Однак, таку інформацію можна спростувати. У ревізійній відомості за 1795 р. зазначено наступне: “Иван Евстафиев сын Станевич (49 лет) у него жена Анна Григорьева дочь (42 лет). У них дети написанные в последнюю пред сим ревизию. Сыны холостые: Иван (24 лет). Евстафий (20 лет), Петр (17 лет); дочери девицы: Варвара (27 лет), Мария (26 лет), Татьяна (18 лет), Анна (15 лет). Рождённые после ревизии сыны: Григорий (9 лет), Владимир (1 года); дочь Анастасия (5 лет)” [8]. У 1797 р. батько Євстафія Станевича подавав клопотання про видачу йому атестата для підтвердження приналежності до Ніжинського грецького братства [9].

Незважаючи на велику кількість дітей та незначні статки, батьки змогли дати сину гарну освіту. Євстафій Станевич закінчив Московське комерційне училище, оволодів кількома іноземними мовами. Після закінчення навчання він проживав на Сумщині у селах Низи і Попівка. У 1801 р. Є. Станевич став до служби в канцелярії державного казначейства в Санкт-Петербурзі, де прослужив майже два роки. В цей час почалася його активна літературна діяльність і співпраця з адміралом О.С. Шишковим (1757–1841) – відомого захисником “старого стилю”, головне, дякуючи виданню в 1803 р. книги “Рассуждение о старом и новом слоге русского языка”. Дана робота стала

предметом серйозних дискусій і була сприйнята молодим поколінням російських літераторів як випад проти М.М. Карамзіна. В суперечку навколо творчості О.С. Шишкова був утягнутий і Євстафій Іванович.

Біля 1803 р. з невідомих причин молодий письменник виходить у відставку і на запрошення мецената О.О. Паліцина переїздить до його хут. Поповка Сумського повіту Харківської губернії. На межі XVIII–XIX ст. за його ж ініціативи у невеличкому маєтку виникає культурно-просвітницький гурток, який отримав назву “Попівська академія” (або “Паліцинська академія”). Сучасний харківський дослідник Ігор Лосієвський називає “Попівську/Паліцинську академію” найбільш значним літературно-філософським об’єднанням “доуніверситетського” періоду в Україні [10]. На прожиття у цей період Є.І. Станевич заробляв викладанням – спочатку в родині місцевого багатого поміщика Г.Р. Шидловського, згодом у родині П.А. Кондратьєва. На Сумщині були написані ранні твори Є. Станевича, серед яких був віршований переклад твору французького автора Деліля “Сельський житель, или Георгики французские” (М., 1803). На цей твір виходять схвальні рецензії. У Попівці Є. Станевич складає інший переклад – “Ландшафты или опыт о сельской природе” (Спб., 1805), а також створює низку власних творів. У 1805 р. виходить у світ “Собрание сочинений в стихах и прозе”, з яких був опублікований, на жаль, лише перший том.

“Собрание сочинений в стихах и прозе” Є.І. Станевич присвятив П.А. Кондратьєву, на кошти якого (як зазначено у передмові) книга видавалася. Це була своєрідна “домашня збірка” маєтку Попівка, де відобразилися різні колізії життя місцевого об’єднання письменників, художників і архітекторів. У вірші “Мои желания. К уединению” відчутні відголоски соціальних протиріч, співчуття до пригнічених і знедолених. У збірці були вірші Є. Станевича, присвячені О.О. Паліцину, де автор прямо називає його наставником: “...ужели думаешь, что сим я возгоржусь и выше своего учителя вознесусь” [11]. “Собрание сочинений в стихах и прозе” містило серію віршованого листування між деякими членами “Попівської академії”, а також вірші на підтримку О.С. Шишкова.

“Карамзиністи” не пробачили сміливості автору й у 1806 р. редактор “Вестника Европы” М.Т. Каченовський опублікував тут-таки критичну статтю на збірку Є.І. Станевича. Критика полягала у звинуваченні автора збірки у похвалах творам О.С. Шишкова, викритті помилок у цитуванні давніх письменників і друкарських помилках. М. Каченовський вибирав із книги “нові слова”, які могли б не сподобатися О.С. Шишкову. Наприкінці критичного розбору вказувалося, що автор критичної статті не звертав уваги б на подібну книгу, якби вона не була така погана, – тому він і вирішив переконати автора більше не писати. Сучасний російський дослідник Ю. Кондаков вважає, що М. Т. Каченовським керували абсолютно інші мотиви. “Домашня збірка” села Попівки привернула увагу критика лише для тому, аби ударом по соратникові уразити свого літературного противника О.С. Шишкова [12]. Євстафій Іванович ніяк не відреагував на опубліковану критику. Він мовчав 2 роки, поки у “Вестнике Европы” (№ 19, ч. 35, 1807 р.) М.Т. Каченовським не була опублікована друга критична стаття, вже на книгу О.О. Паліцина “Послание к Привете, или воспоминание о некоторых русских писателях моего времени”.

У 1808 р. Є.І. Станевич у відповідь на критику видав книгу “Способ рассматривать книги и судить о них” [13]. Епіграфом до роботи він обрав рядки з твору Вольтера про жорстокість журналістів до своїх побратимів. Книга поділялася на дві частини. У першій Євстафій Іванович відповідав на зауваження у свою адресу, в другій – захищав О.О. Паліцина. Саме у другій частині твору письменник був більш жорстоким у відповідях на

критичні зауваження (хоча й не доходив до відкритої грубості – як надалі О.Ф. Восейков).

За деякий час Є.І. Станевич повертається до Петербургу, де служить на посаді помічника директора державного адміралтейського департаменту та приймає активну участь у боротьбі між “архаїстами” та “карамзінстами”. Тоді ж був опублікований ще один його твір “Рассуждение о законах вообще”. Тут не було й сліду релігії, автор міркував про закони в душі свого часу. Є. Станевич виступав прихильником теорії природного права, був переконаний, що право закладене в самій сутності людини, що воно є наслідком божественного закону і визначає ідеальний порядок відносин між людьми. Є.І. Станевич торкається також питання економічної нерівності. Він засуджує багатство вищих чинів за рахунок непосильної праці народу. Пізніше цей твір допоміг Є.І. Станевичу видати книгу, призначену для надання допомоги в судових справах – “Про суд по совести”, але це була книга абсолютно іншого характеру, ніж попередня.

У 1808 р. Є.І. Станевич знов вийшов у відставку й оселився спочатку в О.О. Паліцина, а потім у поміщиків Кондратьєвих. Участь в літературній боротьбі привернула до нього увагу столичного суспільства. Декілька віршованих рядків йому присвятив навіть Г.Р. Державін. Відтоді між ним і Є. Станевичем установилися дружні стосунки. Не залишав своєю увагою однодумця і О.С. Шишков – посилав книги, всіляко втішав його.

У 1810 р. в літературному салоні Г.Р. Державіна народилася думка організувати літературне суспільство, в якому могли б сполучатися різні течії. 17 лютого 1811 р. імператор схвалив цей почин, – так відкрилися “Беседы любителей русского слова” з друкованим органом “Чтения в беседе любителей русского слова” (у світ вийшли 19 номерів у 1811–1815 роках). Питання, наскільки активно Є.І. Станевич співробітничав у межах цього товариства залишається відкритим. Лише у першому випуску журналу була опублікована його стаття “Размышления при гробе благодетеля” [14]. Вона була присвячена пам’яті П.А. Демидова (мецената й засновника Комерційного училища) і, судячи з коментарів, була написана одним із учнів покійного – Є. Станевичем.

У 1816 р. відбувся перший крупний виступ російської православної опозиції. Обурення опозиціонерів було направлене проти релігійної політики Олександра І загалом, конкретними ж предметами критики стали цензура духовних книг і поширення містичної літератури. Помітну роль у цьому русі мали зіграти письменники-“архаїсти”, чия діяльність була пов’язана із захистом російської мови від зарубіжного впливу й охороною традиційних цінностей консерваторів – самодержавства і релігії. Євстафій Станевич у цьому виступі взяв участь, у той же час О.С. Шишков “залишався в тіні”.

29 квітня 1816 р. Є.І. Станевич вступив на службу до канцелярії з прийняття прохань на високе ім’я, якою завідував статс-секретар П.А. Кікін. На думку дослідників, саме П.А. Кікіну Євстафій Іванович зобов’язаний своїм зверненням до релігійної тематики. Те, що відомий письменник-“архаїст” потрапив до Санкт-Петербурга в період підготовки першого виступу російської православної опозиції випадковим бути не могло. Опозиціонери збирали всі свої літературні сили для боротьби зі “шкідливими книгами”. Є.І. Станевич друкує свою нову книгу “Про суд по совести” (присвячену якраз П.А. Кікіну). Юрій Кондаков зауважує, що цей твір досі дослідники не брали до уваги. Проте, на думку цього науковця, книга Є.І. Станевича була складовою частиною виступу опозиціонерів.

Наприкінці 1818 р. світ побачила нова робота Є.І. Станевича “Беседа на гробе младенца о бессмертии души, тогда токмо утешительном, когда истина оного утверждается на точном учении веры и церкви” [15], яка була написана як утіха начальникові П.А. Кікіну. Але судячи з назви автор ставив перед собою й інші цілі. Один екземпляр

книги був подарований митрополитові Михайлу. Згодом, протоієрей М. Лашенков цю книгу називав “подвигом громадянської мужності”.

У “Беседі о гробі младенця...” Є.І. Станевич виступив на захист суто православних цінностей, обґрунтував необхідність єдності двох напрямків пізнання істини: наукового (заснованого на розумі, досвіді, філософії) і релігійного (заснованого на вірі). У книзі була присутня й політична складова: автор писав, що містики наповнюють міста і столиці, вони є у всіх станах, тому й “мерзенність у народі перебуває”. Євстафія Івановича вимагав, аби вся державна влада була обернена на захист церкви.

Ця книга Є. Станевича була схвалена ректором Санкт-Петербурзької духовної семінарії, професором духовної академії, доктором богослов'я, членом головного правління училищ і ученого комітету міністерства народної освіти о. Інокентієм. Однак, її вихід із друку викликав репресивні заходи з боку уряду до всіх борців з містицизмом. Книга Є. Станевича була заборонена, наклад конфіскований, автор був позбавлений місця служби та протягом двадцяти чотирьох годин висланий зі столиці в Україну, до м. Суми. Звільнений із посади, відправлений на заслання Є.І. Станевич опинився у вкрай скрутному матеріальному становищі, але не припинив своєї діяльності.

Коли згасла пропаганда містицизму Є.І. Станевич повернувся до Санкт-Петербурга й оселився в будинку П.А. Кікіна, де жив до заслання. 18 березня 1825 р. його призначили чиновником із особливих доручень у Департаменті народної освіти. Крім призначеного досить високого окладу (3 тис. руб. на рік), імператор наказав виплатити йому платню за час, проведений у засланні (6 років). Більш того, Є. Станевичу було подаровано 1,5 тис. руб. на видання книги. Але взяти участь в подальшій боротьбі опозиції Є.І. Станевичу не довелося. Після його приїзду до Санкт-Петербурга внутрішньополітична обстановка змінилася. Олександр I вирішив, що зробив досить поступок консерваторам. У такій ситуації О.С. Шишков вирішив, що Є.І. Станевичу краще залишити столицю (можливо, остерігався чергових контрреформ?).

25 липня 1825 р. Євстафій Іванович був призначений директором училищ Курської губернії. Перебуваючи на цій посаді, в 1834 р. він відмовляється виконувати нові “Правила керування моральною і навчальною частиною виховання учнів гімназії”, виходячи зі своєї переконаності, що ці правила складені у вузькому поліційному дусі й суперечать гуманістичним основам виховання. За рішенням суду він був усунений із посади. Пізніше Міністерство народної освіти пропонувало Є.І. Станевичу посаду директора гімназії в Астрахані, але припускаючи можливість репресивних нововведень, він відмовився.

Є.І. Станевич котрий раз в житті виїхав на Сумщину й оселився у старих друзів, поміщиків Кондрацьєвих. Але ненадовго – 15 січня 1835 р. він помер від сухот на 60-му році життя.

Уже після смерті Євстафія Івановича з публічних торгів Харківським університетом були придбані книги з бібліотеки письменника (500 екземплярів, 800 томів). На сьогоднішній день у бібліотеці Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна виявлені 217 книг (133 назви), що належали колись Є.І. Станевичу. Більшість книг видана в XVIII – на початку XIX ст. іноземними мовами, що засвідчує широкий світогляд і наукові інтереси письменника й поета [16].

Загалом, підсумовуючи цей короткий огляд біографії відомого свого часу митця, педагога й громадського діяча, який мав ніжинські корені, зауважимо, що складна особиста доля Є.І. Станевича та його небагата літературна спадщина аж ніяк не применшують його ролі в історії й внесок до російської й світової культури

1. Каченовский М.Т. Критика. Собрание сочинений в стихах и в прозе Евстафия Станевича. Книжка первая. В Санкт-Петербурге. 1805 // Вестник Европы. – 1806. – Ч. 2. – С. 119–131; Воейков А.Ф. Мнение беспристрастного о способе рассматривать книги и судить о них // Вестник Европы. – 1808. – Ч. 41. – № 18. – С. 115–124.
2. Лащенков. П. Евстафий Иванович Станевич // Сборник Харьковского историко-филологического общества. – Вып. 1. – 1897. – С. 55–92; Кондаков Ю. Религиозные взгляды и деятельность Е.И. Станевича // Либеральное и консервативное направления в религиозных движениях в России первой четверти XIX века. [Электронный ресурс]: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/History_Church/kond/05.php
3. Скоробагатська О.І. Виховні цінності у просвітницькій спадщині членів Попівської академії (кінець XVIII – початок XIX століття): Дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сумський держ. педагогічний ун-т ім. А.С.Макаренка. – Суми, 2006. – 218 арк.; табл. – Бібліогр.: арк. 189–210.
4. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО), ф. 101, оп. 1, спр.1079, 2353.
5. ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр.1092, арк.8 зв.
6. Там само.
7. Станевич, Евстафий Иванович // Большая биографическая энциклопедия [Электронный ресурс]: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/116006/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87
8. ДАЧО, ф. 101, оп. 1, спр. 1092, арк. 50.
9. Там само, спр. 1151, арк. 2.
10. Лосиевский И. Русская лира с Украины. Русские писатели Украины первой четверти XIX века. – Х., 1993. – С. 17–18.
11. Станевич Е.И. Собрание сочинений в стихах и в прозе. – Спб., 1805. – С. 30
12. Кондаков Ю. Вказана праця.
13. Станевич Е.И. Способ рассматривать книги и судить о них. – Спб., 1808.
14. Станевич Е.И. Размышления при гробе благодетеля // Чтения в Беседе любителей русского слова. – Спб., 1811. – Кн. 1. – С. 57–77.
15. Станевич Е.И. Беседа на гробе младенца о Бессмертии души, тогда токмо утешительном, когда истина оного утверждается на точном учении веры и церкви: Издание 2. – Спб., 1825.
16. Боброва М.И., Каплин А.Д. Е.И. Станевич и Слобожанщина // Проблемы истории и археологии Украины: Материалы VI Международной научной конференции, посвященной 150-летию со дня рождения академика В.П. Бузескула (Харьков, 10–11 октября 2008 г.). – Х., 2008. – С. 92.

Barabash N. Rodom iz Nizhina: Evstafiy Stanevich

Стислий огляд життя й творчості відомого культурно-освітнього й моралістичного літературного діяча початку ХХ ст. Євстафія Івановича Станевича, який походив із родини ніжинських греків. Головне місце в дослідженні займає характеристика участі Є.І. Станевича у літературних дискусіях між традиціоналістами та прихильниками змін у російській літературній мові.

Barabash N. Rodom iz Nezhina: Evstafiy Stanevich

Сжатый обзор жизни и творчества известного культурно-просветительного и моралистического литературного деятеля начала ХХ ст. Евстафия Ивановича Станевича, который происходил из семьи нежинских греков. Главное место в исследовании занимает характеристика участия Е.И. Станевича в литературных дискуссиях между традиционалистами и сторонниками изменений в русском литературном языке.

Barabash N. Born in Nizhyn: Evstafiy Stanevich

The compressed review of life and creation of the known cultural and educational and moralistic literary figure Evstafiy Stanevich is done. He was born in Nizhyn at the beginig of the XIX century in a family of nizhyn greeks. A main place in research occupies description of participation of E.I. Stanevich in literary discussions between traditionalists and supporters of changes in literary Russian.